

ZUBÁNICS LÁSZLÓ

TISZTELGÉS ZICHY MIHÁLY SZÜLETÉSÉNEK 185. ÉVFORDULÓJA ELŐTT

Festő és grafikus, életművész és botrányhős, demokrata és cári udvari festő. Munkássága alapján három nép tartja számon nagyjai között Zichy Mihályt,¹ akinek halála évében Lyka Károly Művészet című lapjában a következő értékelést olvashatjuk:

„Akármelyik oldalról is közelítjük meg, akár az embert, akár a művészt, szinte áthidalhatatlan paradoxon támad elénk, rejtély, amelyet csak elemezni tudunk, megoldani nem. Munkásságának ritka gazdagságában és sokféleségében mindvégig bizony ős egyformaság vonul végig. Eklektikus, aki minden irányzatnak tetsző és neki alkalmas elemeit felhasználja, s mégis mindannyit egyazon modorra fordítja. Éppen így van az eszméssel is, amelyekből ezernyi forr lelkében, de megábrázolatván, szinte egyazon formaskálát adja mindig. Magyar lélek, magyar hajlandóság, amely idegen földön, idegen mesterek keze alatt nő fel és fejlődik, idegen földön munkálkodik és rólunk alkotva és hozzánk szólva is, gyakran idegen impressziókat ad. Idegenben él és hazafiúi lángolást formál rajzba patetikus allegóriával, gyökeres magyar ember és mégis kozmopolita témák ragadják őt a legnagyobb alkotásokra. Filozóf és humanista, az eszméket portálja a legnagyobb, szinte akaratos szeretettel, és mégis legjobbat akkor alkot, amikor a génre kisebbszerű témáit dolgozza fel. Lélekben a nagy eszmék kedvelője, a világmozgató jelszavak embere, de ezeket festői pointekre aprózta el. Eszmevilágának szabása ellentétes a művészi modorával, amely realiztikus külsőségeket kedvelő. Egybefoglalni a formabeli sokféleséget alig tudja, de az egységeset is felbontja sok apróra. Egyszer fantasztikus a gondolatban és kisszerűen realiztikus, aprólékos a kivitelben. Másszor a gondolata semmis, köznap, és a kivitele fantasztikus. Materializál minden témát, még a legeszeibbet is, anélkül, hogy Igazán a kép-látás formai kívánalmi szerint alkotná meg. Csupa paradoxon ember. Ellentétben van a hazájával, amely mellőzte őt; magyar érzése által ellentétben az idegen földdel, amely befogadta, szabad lelke az állásával, hajlandósága, fantáziája a feladatokkal, amelyekre állása kényszeríti.”²

Vidékünk történelmének alakulása³ miatt az Oroszországban élt és alkotott Zichy Mihály alakja nem véletlenül került az érdeklődés homlokterébe, s ihlette meg több kárpátaljai író és történész munkásságát.

Balla László így ír erről: „*Hrabár Igor akadémikussal nem sokkal halála előtt Zichy Mihályról beszélgettem.⁴ A budapesti születésű, de életének javát Oroszországban, illetve a Szovjetunióban leélt kiemelkedő festőművész és műtörténész – talán származásánál fogva is – mindig élénken érdeklődött az orosz-magyar és a szovjet-magyar művelődési kapcsolatok iránt, most is ezekről folyt köztünk a beszéd, így került szóba Zichy Mihály neve.*

– Zichy munkássága egymagában egész enciklopédiája az orosz-magyar kulturális kapcsolatoknak – mondotta akkor Hrabár Igor, és azután eltűnődött rajta, hogy érdemes volna egész tanulmányt írni például ezzel a címmel: „Az orosz és a magyar irodalom alakjainak találkozása Zichy Mihály munkáiban.”

Hrabár Igonak ez az ötlete valóban páratlanul érdekes vizsgálódáshoz adhat vezérfonalat. Próbáljunk itt csak egyetlenegy összehasonlítást tenni. Helyezzük egymás mellé Lermontov „A démon”-ához és az Arany János balladáihoz készült illusztrációkat – és rájövünk arra, amire azelőtt talán nem is gondoltunk, de amire Zichy Mihály finom műízlésével már akkor rátapintott: hogy a nagy magyar és orosz költő epikai műveinek atmoszférája milyen sok mindenben rokon, hiszen nem is olyan nehéz észrevenni, hogy például az „Ágnes asszony” Zichy-illusztrációja milyen sok mindenben idézi „A démon” fátumszerű, fojtott levegőjét – és viszont. Hasonló eredményekkel járhatna, ha „A démon”-t Zichy Madách-illusztrációival vetnénk egybe.

Zichy Mihály életművében nagy szeretettel foglalkozott a magyar és az orosz irodalom nagyjaival: Petőfi és Puskin, Lermontov és Arany, Jókai és Gogol, Madách és Goncsarov illusztrátora volt. Tőle származnak az „Ének Igor hadáról” egyik legszebb kiadásának illusztrációi is.

Jegyezzük még meg, hogy Zichy – az orosz irodalom műveinek jelentős illusztrátora – mint ilyen, más népek művelődéstörténetébe is beírta a nevét. Rusztaveli „A tigrisbőrös lovag”-jának remek Zichy-illusztrációi „műnek már második számú magyar vonatkozását adják (mint tudjuk, Misztótfalusi Kis Miklós magyar betűmetsző készítette azokat a legelső grúz nyomdai betűket, amelyekkel – e kaukázusi nép sokszorosító iparának első termékeként – „A tigrisbőrös lovag”-ot kinyomtatták). A világirodalom (klasszikusainak műveihöz készített rajzai úgyszintén megbecsültek világszerte ma is, s ezek is igen sok érdekes összehasonlításra adhatnának alkalmat. Puskin-illusztrációit különben nagyra becsülte Repin is (mint erről tanítványa, Hrabár Igor előtt nyilatkozott, mikor az utóbbi magyarországi származásáról tudomást szerzett).